

ADATTÁR

Zajzoni Rab István életéhez.

A csángó költő, Zajzoni Rab István, életének rövidre fogott vázlatát, munkái felsorolását és a rávonatkozó irodalom jegyzékét Szinnyeinél¹ találjuk meg s azt mondhatnók, az utolsó dátumig összefoglaló teljességben. Mindössze három lírai kötete maradt² s alakjával és munkásságával az irodalom alig foglalkozott, s ha 1887. szeptember 14-ikén irodalmi ünneplés közt meg nem jelölik szülőházát egy szerény emléktáblával, az újabb nemzedék talán még nevét sem ismerné. A harmincéves korában elhunyt Zajzoni életében volt egy igen rövid szakasz, mikor az egész haza ismerte, versei széthordták nevét és elszélesztették költői dicsőségét. E rövid dicsőség volt minden, ami a jóból neki kijutott s halála után is csak egy rövid nap dicsősége emelte ki a feledésből, mikor emléktábláját leleplezték; a szülőföld szeretete és halála lobogott ezen az ünnepen rajongón szerető, mindig hálás fia iránt, kit más-képpen nem tudott megjutalmazni.³

A *Magyarok Kürtje* megjelenésétől a *Börtöndalok*ig négy esztendő folyt el. Ez idő alatt az epedő és álmatag ifjúból politikai gyűlöletből áradó hazafi lett, kinek átkai merészen szállottak az imádott haza ellenségei fejére. Az átalakulást ha érezteti is, de nem magyarázza közben megjelent kötete, a *Kordalok*, mely hamarosan (két év alatt) három kiadást ért. Első lírai kötete alig több, mint az ötvenes években föltűnt többi fiatal költő kötetei voltak. Érzelmes, néha érzelgős szerelmi versek, melyeknek sem művészi, sem lelki befejezettsége nincs. Szabadon csapongnak, koruk divata szerint szertelenségbe is tévednek, magasan kezdik és formailag sem állanak helyt. Zajzoni ez évek alatt termékenységgel, fegyelmezetlenségével tűnik ki, s bár az egykorú fiatalság kedveli és becézgeti, mélyebb nyomot nem vágva halad a maga útján. Az általános figyelem a *Kordalokkal* fordul feléje, melyben költeményeinek belső és külső formája jelentékeny haladást mutat, bár még mindig van benne fiatalos elbizakodottság és bőbeszédű cafrangosság. Azonban az egykorú lapok szívesen közlik költeményeit s a lírikus alakját érdeklődés és részvét kíséri, mely életének ismeretéből táplálkozik és csalódásait, fájdalmait akarja enyhíteni. Mikor a *Börtöndalok* megjelentek, a rokonszenves fiatal költő a szabadságra törő nemzeti küzdelem harcosává s egyben a reakció áldozatává alakult. Lovassyt még nem felejték el, Vahot Sándor sorsa talán éppen akkor volt betelőben; a külföld rabja s a börtönben

¹ Szinnyei József: *Magyar Írók élete és munkái*. XIV. köt. Budapest, 1910—12. 1713. 6—14. h.

² Megjelent kötetei: *Magyarok kürtje*. Bécs, 1857. *Kordalok*. Bécs, 1859 és harmadik bővített kiadás, Pest, 1860., ezt is Bécsben nyomták. *Börtöndalok*. Pest, 1861.

³ *Zajzoni Rab István csángó költő Emlékünnepe*. A költő szülőházának emléktáblával való megjelölése s arcképének leleplezése alkalmával rendezte a brassómegyei hivatalos tanítótestület 1887. évi szeptember 14-én Zajzonban tartott közgyűlésén. Brassó, 1888, 8 r. 36 l.

megzavarodott lírikus képe egybefolyt Zajzoni elfogatása hírére, aki éppen olyan fiatal és fellengző volt, mint Lovassy, és éppen úgy lírikus, mint Vahot. Róla is az a hír terjedt el, hogy Kufsteinba vitték, s ama szomorú korszak politikai- és közviszonyai között e hír hitelre talált. Zajzoni rabsága testileg, lelkileg megviselte, de költészetének belső igazságát, gyűlöletének égő folyását, átkainak tobzódó kitöréseit, epés keserűségét minden eddiginél valóságosabbá tette. Szilaj indulata, rajongó magyarsága az átélt s méltatlanul hordott rabság szenvedései között nemcsak fokozódott, hanem epével, gyűlölettel szivódott át s majdnem kizárólagos forrása lett a *Börtöndaloknak*.

Azonban ehhez az átalakuláshoz lelkének más élményei, tegyük hozzá, más csalódásai is kapcsolódtak. Bármilyen szilaj lobogással élt benne a hon-szerelem tüze, s bármilyen sokat szenvedett is budai fogsága alatt, mégsem hihető, hogy e hatások annyira úrrá lehettek volna lelkén, ha hozzájuk egyéb is nem járul: vérmessége, mely tüzet folyton táplálta, érzékenysége, mely túlzásra ragadta s végül életének addig tapasztalt mostoha-sága, mely csalódásból csalódásba vitte.

Szegénységben született, lemondás és küzdelmek között járta iskoláit, maga erejére utalva lépett az életbe, még pedig akkor, mikor a szabadságharc kitörésének izgalmi még edzettebb lelkeket is magukkal ragadtak, mikor a körülötte lüktető élet még a vagyonos ember helyzetét is bizonytalansággal fenyegette. Az egykorú följegyzéseket kell emlékezetbe idézni, ha el akarjuk képzelni, hogy mit jelentett az ötvenes évek folyása alatt egy maga erejére utalt magyar ifjúnak a pályatörés. Küzdelmet a mindennapi kenyérért, áldozatok hosszú sorát a választott pálya megfutására. Zajzoni sorsa még azzal is színeződik, hogy lobogó lelke Körösi Csoma Sándor babérain héjazott, az ősi hazát akarta megtalálni, mintha az új hazát elvesztettük volna. Tüzes lélekkel tanult. Repiczkyben atyai pártfogóját és buzgó mesterét látta, s míg Repiczky élt — sorsa tűrhető is volt, mikor azonban váratlanul elhunyt, mesterén kívül támogatóját is elvesztette. Hozzá kell még gondolni, hogy Repiczky benne látva legméltóbb tanítványát, mintegy fölkenete őt választott pályája apostolává.

Tudjuk, hogy e rajongással ápolt álomból semmi sem lett, Zajzoni az élet tovább lökte, Bécsbe, teológiát hallgatni. Itt szívét és reményét újra csalódás várta; mostoha helyzete miatt kenyérkeresetre adta magát, a száraz hivatal zárkózott és pedáns szelleme elégületlenné tette, majd tovább kergette és Mariel csalfasága szívét sebezte meg.⁴ Az ábrándos ifjú vérmessége ezt a mindennapi szívbéli kalandot esapásnak látta, mintha már akkor is nem lett volna mindennapi történet, hogy egy vidám bécsi fruska és színinövendék faképnél hagy egy szegény diákot. Ágai, ki ez eseménynek szemtanúja volt, elmondja, hogyan hült meg, míg hideg téli estén egy szál kabátban várakozott a színház kapuja előtt, hogyan esett fekete himlőbe, melynek ragyája nemcsak ábrázatát, hanem illúzióit is elverte.

Ezután újra tanulni akart, Pestre ment, dolgoztatott és nyugtalan lelkét követve, megrendült egészségéért aggódva, szegénységgel küzdve fölvette meg letette a vándorbotot. Tanulmányait is abban hagyja, haza akar menni, valami szerény állást szeretne otthon elnyerni, ahol mindennapi kenyere biz-

⁴ Porzó (Ágai Adolf): *Pec és hamu*. Budapest, 1892. 8 r. 281. l.

tosítva legyen. Ez a terv sem sikerül. Lapoknál dolgozik, az írósgot rosszul fizetik, politikai mozgalomba keveredik, azután börtönbe jut, s mikor kiszabadul, észre kell vennie, hogy új életet kezdeni sem türelme, sem nyugalma, sem szerencséje nincsen. E küzdelmekből legföljebb keserű lemondással, csalódottan, megtört testtel és elszenvedett rabsága alatt főlhalmozódott gyűlölettel kerülhetett ki, hazamegy pihenni és harmincéves korában, fiatalon és ábránjait elsíratva sírba dőlni.

Bizonyára szomorú sorsa volt. Egymásután vesztette el minden remény-ségét, s mikor utóbb már csak azért küzdött, hogy megélhessen, arra a megismerésre jutott, hogy csak halála bizonyos.

Ez a keserűséggel teljes pálya még a sírnál sem ért véget. Szerencsére Zajzoni már nem látta, hogy költői dicsősége is éppen olyan hirtelen mult el, mint ahogyan hirtelen gyúlt ki. A pesti sajtó, melynek még néhány évvel előbb kedvence volt, egy-egy napi hírben emlékezett meg haláláról, egymásik rövid nekrológust adott róla s Erdélyi János, mikor 1867-ben az újabb magyar líráról írt cikksorozatában Zajzoniról megemlékezik, kénytelen az irodalom nevében megköszönni a *Családi Kör*nek, hogy kiadja arcképét,⁶ róla rövid életrajzot és méltatást közöl, „míg a többi újságok egyszerűen hirdetik, hogy meghalt.“ Költő-társai közül is csak egy, Szabados János, emlékezett meg róla. Ez az egy akkord Zajzoni lantja visszhangjaként esendült el.⁷ Azonban Zajzoni nem halt meg, s hogy a méltatlan feledés fátyola lassanként lefoszlik róla, lírai köteteinek, bennök lobogó lelkének, megindító sorsának és szülőföldének köszöni.

„Olvasván e korán elhunyt költő műveit — írja Erdélyi ugyanott — okom lett utána járni élete folyásának. Mert kötelességgé vált szememben valamely igazságos okot látni költészete dúltságában, mikor erre került a sor, és mély valódiságához, mikor az ihletés boldogító, csendes pillanatában dolgozhatott.“ E belső kényszer hatása alatt érdeklődött Zajzoni élete felől, levelezett és tudakozódott. Cikkében egy tudósítóját B. M.-mel meg is jelöli és megindítóan magyarázza közlései alapján Zajzoni költészete dúltságát.

Tudósítói közül kettőnek hozzá küldött iratát az alábbiakban adjuk. Az eredeti kéziratok Erdélyi hagyatékában, az *Erdélyi-Tár*ban maradtak meg s annak második, *Molnár és mások iratai* című, ívrétű kötetében a 19—25. levelekben található. Az egyik tudósító, ki rövid vázlatban, de tömören írja meg Zajzoni élete folyását, Pap György zajzoni evangélikus pap volt, ezt a tudósítást közöljük az első szám alatt. A második, B. M. jegyű tudósító, kire Erdélyi hivatkozik, Bortsa Mihály bácsfalusi evangélikus pap, a költő barátja és egyik támogatója; az övét közöljük a második szám alatt. Az első, félívnyi terjedelmével, hiteles, bár száraz adataival és megbízhatóságával rövid életrajzi vázlatnak tekintendő, melyet Bortsának bővebb tudósítása szerencsésen egészít ki. Adatainak bőségét közvetlenséggel, bizalmasabb természetű közléseit a baráti szeretet melegével párosítja s így tudósítását a Zajzoniról szóló irodalom egyik legbecsesebb darabjának kell minősítenünk. E scrok közlésével Zajzoni emlékének kívánunk szolgálni s a szeretet koszorúját tenni le korán felhányt sírjára.⁵

⁵ Zajzoni Magyarország, 1867. márc. 17. 20. sz. Tárca.

⁶ Családi Kör, 1862. 22. szám.

⁷ Vas. Újság, 1862. 22. sz.

I.

ZAJZONI RAB ISTVAN.

(Pap György tudósítása.)

Született 1832-ben február 3-án Zajzonban, az úgynevezett Hétfalunak egyik kies falvában Brassó vidékén. Szülei Rab István és Miklós Kata ág. hitv. szegénysorsú, kegyes, jámbor földművelők. Tanulását már hét éves korában kezdette születése helyén Zajzonban a népiskolában, ahol is szép észtehetségének korán jelét adta. Innen 1842. szülői saját kívánságára bevitték Brassóba az ág. hitv. szász főtanodába. Itt sok nyomorgás és üldözés mellett — ezt igazolni látszik ezen verse is: „Rab vagyok én Rab a nevem“ stb. a mit akkor elkese-redésében a Czenk tetején levő tornácznak egyik lábára rajzonnal írt vala — keresztul vergődött a gymnasiális osztályokon és maturisált 1854-ben július 29-én. Ugyan azon év szeptember 5-én elment Pestre theológiát hallgatni, ahol is Repicky és Hunfalvi urak mindjárt szellemi és anyagi pártfogásuk alá vettek. Legtöbb idejét itt a keleti nyelvek tanulására fordította. Repicky úr halála után nemsokára elhagyta Pestet és jobb sorsot remélve a theologia tanulásának folytatására felment 1855-ben Bécsbe. Itt egy fél évig hallgatta a theológiát; aztán felhagyott vele és hogy sorsán könyítsen 1856-ban a Belügyminis-teriumnál mint a magyarirodalom tudósítója 350 frtos állomást foglalt el. Itt hivataloskodott 1856—1859-ig. Ezalatt adta ki a „Magyarok kürtjét“; aztán később a „Kordalait“. 1859-ben Bécestől búcsút vett és szülőit meglátogatandó és beteges testét gyógyítandó hazajött Zajzonba. Itthon egy darabig üdözvén és egészsége is visszaállván több kirándulásokat tett Háromszékre és azután visszament újból Pestre. Itt ekkor nem mulatott sokáig, mert hamar visszajött ismét Zajzonba, a mikor aztán többek, de még is leginkább a hosszúfalusi lelkész T. Molnár Victor biztatására, — ki, hogy csak a theológiát sikerteljesen végezhesse, semesterenként öt 50 régi pengő forintokkal akarta segedelmezni — vissza ment újból Pestre 1860-ban azzal a szándékkal, hogy a félbehagyott theológiát folytassa. Ebben az évben fogatott ő el a Tancsicsféle perben és fogsága tartott 6 hónapig a budai várban. Kiszabadulása után adta ki a „Börtöndalait“ — 1862-ben jött utóljára vissza Zajzonba a honvágtyól indittatva egészen betegen, megroncsolt állapotban és szülőinél feküdt egy darabig száraz betegségben. De látva, hogy betegsége mind veszélyesebb kezd lenni, bevitette magát Brassóba a kórházba és itt két napi fekvése után elszenderült az örök nyugalomra május 15-én 1862-ben. Hullája a Brassó-bolonyai ág. hitv. magyar temetőben nyugszik. Zajzoni testestől lelkestől magyar, komoly és élces férfiú volt.

Zajzon február 13-án 1863.

Pap György zajzoni ág. hitv. ev. pap.

II.

ADATOK ZAJZONI RAB ISTVÁN ÉLETRAJZÁHOZ.

(*Bortsa Mihály tudósítása*).

Magyarhon „Erdély“ nevű részének leggyönyörűbb tájképei egyike a Háromszéktől nyugotra fekvő úgynevezett „Barczaság“ földje, melynek regényes bükk-, fenyő- és csererdők övezte kies rónáján vagyonos szász és oláh helységek közt ott diszelegnek a mészkőszirtes hegyek alján egymástól csekély távolban e magyar falvak: Apácza, Krizba, Ujfalva. és hétfalú: Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú, Tatrang, Zajzon és Pürkerecz, melyekben Brassót is ide számítva 19 ezer lutheránus magyar lakik, kik politikailag a nemes brassói szász tanácstól, egyházilag pedig a főtisztelendő berethalmi ág. hit. szász püspökségtől kormányoztatnak. Hogy az 1363. évtől — a honnen okiratok nyomán kiindulhatunk mind addig, míg 1651-ben e falvak Felsőfejérmegyétől elszakasztatván, Brassó vidékébe béosztattak s azután is egy kis század alatt e barczasági magyar nép kebeléből egyes hazafiak ne tűntek volna fel egyházi, irodalmi vagy politikai pályán: alig hihető, s fájdalom hogy annyi század után csak a jelenkor jelesebbieit van szerencsénk feliegyezni, kik közt első helyet érdemelnek: néhai Köne János újfalusi, ennek fia Köpe János mostani újfalusi; Korodi Pál apáczaei ev. lelkészek: néhai Gödri János volt monostorkápolnoki járási elnök; Rab István, a korán elhunyt ifjú költő — és még egy kis ifjabb munkás, kik egy szívvel lélekkel fáradoztak és fáradoznak e magyarság magasbszerű emelésén. Igaz, kevés szám ennyi ezerre menő tömegből s és azért annál nagyobb csapás, fájdalom e népre nézve, ha a kérlelhetetlen halál e kevés számú küzdőkől is megkivánja áldozatát. Nem czélom mindegyik neveztem jelesünket jelenleg megismertetni a magyar világgal, — azok érdemét elősorolni enyémmél nagyobb erő kívántatik. Most csak Rab István barátom és hétfalusi fajrokonom és egy ideig tanulótársam életrajzához akarok némi csekély, de megdönthetetlen biztos adatokkal járulni.

Rab István született febr. 4. 832-ben középsorsú ág. hitv. földműves szülőktől, hétfalú egyik falvában Zajzonban. Atyja Rab István (most 80 éves) és anyja hosszúfalusi Miklós Kata (most 60 éves) e falucskának legérdemesebjei közé tartoznak. Az öreg Rab 20 évi egyházi gondnoksága alatt magyar közönségének templomot, harangot, orgonát és tanodát teremtett koldulással, a nélkül, hogy lakótársait feltétlőbb megterhelte volna. A birói (falnagyi) hivatalt is viselte 2 évig, de nem tetszett és visszalépett. Négy gyermekkel áldatván meg, elhatározta István fiát tanítóvá s így aztán pappá neveltetni, mivel átlátta, hogy hétfalú magyarságának mostoha sorsa csak úgy lesz kedvezőbb, ha önfiai foglalhatják el a papi, tanítói és jegyzői állomásokat. István atyja házában s négy télen a zajzoni néptanodában nyerte első vallásos neveltetését és elemi ismereteit. Kilencz éves koráig nyáron atyja marháit őrizte a mély völgyek és sötét fenyves bércek legelőin és olykor a „Csukás“ havasa szikláik közt elterülő szécseken, lonnan a sza-

badság sasaival büszkén tekinthetett ébredő lelke túl a Barczaság és Háromszék szűk határain az édesgető távolba. A gondos atya 1841-ben beadta kedves fiacskáját Istvánt, a barna, gyenge testalkotású gyermeket 9 éves korában a brassói szász gimnáziumba diák-szolgának, hol ingyen takarításban és déli-étkezésben részesült. Megjegyzendő, hogy a barczasági lutheránus magyar atya a brassói szász tanodákba adja fiát tanulni, mivel mind annak daczára, hogy Erdélyben 25—30 ezer luthenárus magyar vagyon, még sincs főtanodája, hanem majd a brassói luth. szász, majd a ref. magyar főtanodák nyílnak meg a tudós pályára lépni akaró magyar fiak befogadására. Tehát a mi kicsiny Istvánunk mint diák inas kezd németül olvasni s 3 év alatt előhalad a hatodik tanodába s csak itt kezdi érteni az olvasottakat s rontani a magyar nyelvet, míg a 7. és 8-ik tanodában annyira német lesz, hogy anyai magyar nyelvének fele már feledésbe ment. Ezt tapasztalta nem csak ő, hanem mindazon magyar fiuk is, kik e pályát megfutották, — és nagy szerencse, ha később önszorgalmuk által ismét megtalálhatták a magyar nyelv rendes folyásának medrét.

A hétfalusi oláhos öltözetet ekkor valami városi forma váltotta fel, a hosszú haj eltűnt és így megszűnt „csángó“ lenni. De még mind ekkor is oly gyenge volt a mi Pistánk, hogy nem volt csuda, ha néhánéha elejtette a coquinos fazekat és a szegény farkaséjú 7 szász diák- és 3 inasnak csak a főtt hus maradt a kantárban; ekkor sirt és mély búba merült s készülgetett atyja házába s ha baj nélkül ment át feje felett a veszedelem: jót nevetett s tánczolt véghetetlen örömeiben.

A 8 osztály — vagy tanoda bevégzése után togátus diák lett felcsapott osztrák tábornoki kalppal, kapesos dolmánynyal, sarkig érő két újju palástartal és magyar sinoros övvel, mely öltözet méltóságot kölcsönöz, de nyáron verejtékező meleg, télen pedig didergő hideg. A barczasági magyar ember igen fukarul szokta pénzét kiszórni fia taníttatására, így az öreg Rab is, a mi miatt István diák magánórák adása által kényszerült életét keservesen fentartani.

Eljött 1848. és 849. bajos idők, kivált magyar fiura idegen nemzet közt és még bajosabb ha a két nemzet fegyvert ragad egymás ellen. Nemzete iránti forró szeretetből megjelent Háromszéken Árkoson és be akart állani Kossuthhuszárnak, de csak hamar visszatért Brassóba. A többi szász diákkal ő is fegyvert kap s jött a végzetes nap melyen neki is indulni kellett volna a „freischaarban“ a székelyek ellen Hermányba. „Mi? — én a székelyek ellen? a többi volna hazaárulásnál, az anyai mint istentagadás“, és több magyar társával elhányja a székelyek ellen szánt puskát s félrevonult az izgult magyar ellenes városból. Ha türelmet akarsz tanulni magyar fiu: jer ide, oppositiot itt mindig találsz s azon falatért melyet itt ingyen nyersz, nemzeted bal megítélését hallva s vagy elhallgadva vagy megczáfolva, sok keserű poharat kell kiürítened.

És hogy a magyar fiuban a nemzete iránti szeretet még sem alszik el, hanem mindinkább fellángol: egyszerű oka annak csak az, hogy a tanárok folytonosan és nagyon helyesen ébresztik a szászfiatalságban a szász nemzet iránti hűséget, szeretet, következképp a

magyar fiú ezt megfordítja, s magyar hona s nemzete képét vési szívébe kiirthatatlanul. Így tett Rab István, ki bátran szembeszállt mindazon más fajú fiukkal, kik itt a magyar nemzetet „dülő hunnak“ — nyelvét más nyelvekből lopótnak, — irodalmát semminek kiáltótták.

Végre 11 évi tanulás után letette Brassóban az érettségi vizsgát. Dicséretesen bévégezte az annyi küzdéssel terhelt pályát és Jul. 29-én 854. kelt bizonyítványával útnak indult Pestre Sept. 9. 854-ben, de nem német egyetemre, hanem magyarra, hogy anyanyelvét visszatanulja s megösmerkedjék most már édes nemzete fiaival.

Hadd következék itt hozzám intézett leveleiből érdekesebb sorai feljegyzése.

Télhó. 4. 855. „Én kinlódok a perzsa és török nyelvvel, de kinomat nem váltja fel egyéb kinnál, nyomornál. A hány író van Pesten, mindegyik bajban forgott már velem és annyit mondhatok rólok, hogy önzők, igen önzők. Itt csak a szépirodalom hőseit értem. Repicky, keleti nyelvbuvár s tagja a tudós társaságnak, ugy Hunfalvi Pál, az az isten ember, ezek az én pártfogóim, nállok minden nap kedves vendég vagyok és mily vétek volna, ha ily helyzetben panaszt emelnék hitem végett!“

Télutó. 19. 855. „Mig oda lent valék drága szülőim és barátaim közelében, hol anyagi hiányt keveset vagy annyit se szenvedtem, — mily könnyen, mily hamar villantak a szép eszmék, a szép tervek éber lelkem elébe, azt vélvén, hogy oly könnyen és oly hamar ki is vihetők, midőn itt az idegen világban az azok létesítéséhez vezető pálya kezdetén állék, csak akkor látám, mily óriási, mily alig legyőzhető az, mire törekszem. És áldom a sorsot, hogy annyi erőt, annyi álhatatosságot nyújtott, hogy a látvány irtozata előtt bátran, elszántan megállhattam a gáton. Megállottam és állani is fogok, mig csak lehelni tudok és ha célom elérése előtt kellene lelkemnek elpárolognia, meg fogtán emlékezni még is az útókor rólam és megfogja mondani, hogy Erdélynek azon zugából is, melvet Hétfalunak neveznek, támadott egy hő fia, ki fáradatlan törekvésében a szép és szent után dicsően végezte földi életét. Szép barátom, szép a lélek mivelése és dicső valami nagy után törekedni, de annál sainosabb, annál lesújtóbb, ha látjuk, hogy ma azért szenvedünk, hogy holnap kétszer annyit kiállhassunk.

Repicky, a keleti nyelvek tanára és tanárom is egyszersmind jelenleg tüdőbetegségben szenved, minek következtében csekély számú tanítványai elszéledtek. Én közelebbi ismeretségemnél fogva gyakran vagyok házánál, hol a napokban következő jelenethen voltam szerencsés vagy inkább szerencsétlen részesülni: Belépven a szobába a beteg Repickyt pamlagán elnyújtozva s nehéz gondolatokba merülve találám. Alig hogy feszesen maga mellé ültete s helyből elővett egy arab munkát francia magvarázattal, fölnyitá s én bele pillantottam. Ekkor így szóla hozzám: „Nézze barátom, mikép működnek francziák és angolok és németek a keleti gyönyörű költészet magyarázásában és megkedveltetésében: ők átlátják, mily szép, mily isteni kincs az. Csak a magyar hanyagolja el, csak a magyarnak nincs kitűrése. Tudom, hogy a többi tanítványaim mind felhagynak, csak kegyed lesz egye-

dül az, ki hű marad föltett szándékához és majd pályámon tovább fog haladni. Ugy é? nem csalatkozom?" Szavai úgy meghatottak volt, hogy alig tebegettem e szót: „nem“. Erre kezemet kelle adnom és megkére, hogy távozzam el, mert szenderedni kíván.

Pest Jul. 5. 855. „Rég várhatod már feleletemet ez előtt hónapokkal hozzám intézett pénzzel terhelt leveledre. Előleges okul vedd két hónapon tul tartó betegségemet, mely idő alatt elég bajom volt testemmel úgy annyira, hogy lelkelem már látni vélte a halál diadaltánczát, mi azonban csak hanyatló eröm néhai fellobbanásának volt szüleménye. Nincs kinosabb érzés az életben, mint szent czél utáni buzgóságunk lassu elhalásának érzése; akkor előttünk áll lefolyt napjainknak jól föl nem használása élénk képekben rajzolva, melyek visszahatásától a szív keservben fulladozik, minden hiányos eljárás, minden tévlepés hathatósan boszulja magát a kiáltó lelkiismeretben. Barátom, száz meg száz mérges gondolat furdalta agyamat gyűlölt ágyamon, minden szépre, mit élveztem, szülőimnek minden édes de tőlem fel nem vett intésére visszaemlékezvén, bánatos küzdelmek dúlták keblemet, s én nem valék többé én. De mint minden ugy ezen belküzdelmek is elmúlának egészségem helyre állásával. — Elképzelheted barátom, mily élet lehetett, mily szenvedéssel terhelt az enyém, midőn alig voltam egy néhány fillér birtokában s magamat orvosolnom kellett. Rakott adóságom némileg csonkittatott Repickyné és Altstadler jó barátunk hozzá járulásával és áldozatuk által, de mind e mellett még nyakig uszom benne. Hogy Repickyt egyetemünk és nemzetünk örökre elvesztette, már rég tudhatod, mely szomorú esemény Pestet elhagyni kényszerit engemet.“ E levélben születése helyéről Zajzoninak nevezi magát és ez álnév alatt adja ki három kötet költeményeit.

Bécs Sept. 21. 855. Második hónapja, hogy taposom Bécs óriási kövezetét. A sors Pesten egyenesen 9 forintot tarisnyált be útravalónak és mikor Bécsbe megérkeztem, kettőnél több nem volt, a többit az utazás költötte el. Csak az ur Isten tudná elsorolni a sok nyomort és azt a sok nélkülözést, melyeknek itteni megérkezésem első hetében ki voltam téve. Ottrobán, szelid keresztény barátunk — áldás kövesse lépteit most is hol jár — ő segített, ő támogatott. Altala a Ministeriumnál, miután két álló hétig ingyen kirottak sürgető munkálatokkal, végre Sept. 1-én megkaptam egy állomást, hogy a magyar könyvek címét németre kell fordítanom, és a napidij egy pengő forint. Ott kell naponta hat órát, sajnos hosszú hat órát töltenem, ámbár az én valódi foglalatosságom nem kívánna többet 3 óránál, de más egyéb szomorúsággal is terhelnék azok a jó urak. Azt véltem, hogy e csekély hivatal mellett megengedtetik, hogy az egyetemi órákat is látogassam. Megpenditvén ezen ügyemet, mivel már majd elkezdődnek az előadások. ily feleletet kaptam a könyvtár igazgatójától: „Én nem bánom, de hat órát itt kell dolgozni, az egyéb időt használhatja, a hogy akarja.“ Az egész nap eltelik hat órával és én aztán még tanuljak, még tanulhassak? Ez már lehetetlen. Bujjék beléjük az ördög, ha vége lesz a hónap, isten velök. Egy órát, hol 10 pengőt remélek havonkint, October 10-én fogok megkezdeni s a többit a jó istenre bízom.

Keservesen esik nekem, hogy te annyira el tudsz hallgatni. Még Pesten vártam feleled, de hiába, hajh csak hiába!

*Hiába kiáltok, mind hiába,
Messze köz választ el minket ketten
Hangom el nem hangzik a hazába,
Szivem vérzik, vérzik elrepedten.
Látom, látom, már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!
Mikor jövék költői szobádhoz,
Boldog voltam, volt kivel cserélni
Drága cserét; de most barátodhoz
Nem tudsz többé szent viszonynyal élni!
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Beteg hírét hallám gyermekednek,
Életéért titkon esedeztem,
Vigaszt küldék néked s szép felednek,
De szavammal örvénybe eveztem.
Látom, látom, már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Napjaimat nyomor látogatta,
Jó szivedtől segélyt reménylettem,
Hangomat szived bé nem fogadta,
Az öröm pohárt kiürítettem.
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Távol üzött sorom a hazától,
Idegen hang üti meg fületem,
Eltaszítva a honát korától,
Meddig birhatom még keservemet?
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Most utó-szor fordulok szivedhez,
Térden most utószor esedezem:
Ne számits a sok elfelejtetthez.
Mert én rólad sirig emlékezem!*

Íly hangokra fakasztott volt lelkem keserű óráim egyikében és most ide iktatám, hogy tartsd szemed előtt. Csodák csodája, midőn e levelemet végezném, kapom leveledet. Köszönet értte. De azért panasgom nem vonom vissza, hogy lásd és száni meg máskor is. Itt Bécsben sok jó magyar gyerek van, hanem több része csak anyagi ember, kikket okosan nem igen becsülhetni. Én csak este járogatok az utcákon szórakozás végett, nappal csak addig vagyok el szobámtól, míg dolgom

van a városban. Olvasgatók, dolgozatók és tervezek. Ha valamit összeírtál a Hétfalviakról, légy oly szives közöld velem csak rövid vázlatokban. A hegyek neveit tudni szeretném szeretett Hétfalumból. Nekem ismét irj, ird meg emelkedik, iparkodik é Hétfalú vagy sülyed?

Szeged Aug. 2. 857. „Körútamot tevén Magyarországon épen tegnap érkeztem meg Szegedre, hol egy néhány hétfalusi szekeresrel történt találkozásomat arra használom föl, hogy neked két három sort küldök általuk. Te már lelkész vagy, a mit már Bécsben megtudtam. Sietek baráti örömmel járulni előmeneteledhez. Egy úttal köszönöm becsületes és rendületlen közreműködésedet a „Magyarok Kürtje“ dolgában. Hunczfut emberek hunczfutul megtámadtak volt csakugyan, de melyik kezdővel, aki bátran valaha kilépett a sorompók közül, nem történt meg ez? Lám a nagyszájú Pesti Napló hamar is megfordította a köpenyt, mert munkámat megjelenése után, az előbbi megtámadáshoz képest, igen illőleg érezte meg. Édes barátom, Octbr. elején ismét Bécsben leszek. Pécsen találkoztam Tais nyomdász barátunkkal, mily öröm véletlenül egy falubelit láthatni! — Szegedről megyek Mező-Vásárhelyre onnan Nagyváradra, onnan Debreczenbe.“

Azóta hozzám több levelet nem intézett. 1859 őszén lerándúlt Hétfaluba, hol ekkor egy kispapi és egy tanítói állomás volt megüresedve, de nem volt kedve még most megállapodni. Ottrobán Nándor, brassói derék orvosunk és hosszufalvi Molnár Géza lelkész által pénzzel segítettve újból Pestre indult, hol 1860 febr. havában egy bizonyos nála talált irat miatt elfogatott és Sept. haváig a börtönben fogva tartott, hol ugy is gyenge egészségét örökre elvesztette. Kiszabadulása után pesti baráti 100 úforintot gyűjtöttek számára. Ekkor újból haza jött, elbeszélte szenvedéseit, elfogatását, elfogatásának okát, etc. — Lelke nem nvughatott, újból felment Pestre, honnan így ir egyik jó barátiának P. L. úrnak:

Pest Sept. 19. 861. „Nagy ideje már, ugy-é bár, hogy nektek is irjak, nehogy veszett vagy holt híremet véljétek. Brassóból eljövén, a mi Máiusban történt. Julius közepéig Pesten töltöttem az időt, tovább nem birtam ott maradni. oly rémséges meleg idő járt. Lerándúltam tehát Biharba, a paradicsomhoz hasonló mindsenti pusztára, a hozzám annyi szeretettel ragaszkodó Krisán családhoz és ott töltöttem a nvári időt egész visszavonultan teljes magányban. élvén csupán a szent, a magasztos, a mindig biztató és új erőt és életet adó költészetnek. Sept. vagvis folvó hó 3-án ismét Pestre jöttem, kénvszerítve lévén egy horzasztó minden napos hideglelés által, melyet Váradon két hétig hiába kuráltak az orvosok. Igy Pesten hála az égnek egy orvos barátom mindiárt az nap, melven hozzá mentem kiegyógyított egy radikális szer által és azóta egy kis elvgengültséget kivéve, semi bajom sincs: azaz hogy van bizony nekem t. i. nincs pénzem. A verseket, melyeket a pusztán irtam följövetelem napján a lapoknál rögtön pénzzé tettem, most gyöngye állapotomnál fogva a kedélyem is csak olyan izetlenségben tengődik, melvből épen nem származik a munkakedv. No de tán csak még nem halok meg éhen.

A mi itt létem és maradásom célját illeti, ki kell hirdetnem néktek, hogy én Octóber elsejétől kezdve theologus leszek, a mely pályáról többé le nem mondok. Résztint azon vita a Kolozsvári Közlönyben, mit a nevezett lap szerkesztője idő előtt elfojtott, nem akarván közölni az én kiméretlen és demolirozó replikámat; résztint pedig maga a csöndes lelkészi élet, mely egyedül kedvez a költészetnek, birtak rá ezen lépésre. A jövő évet, ha az ég is úgy akarja, németországi és svajczi egyetemeken fogom tölteni.

Pajtás, vége az ábrándoknak! Az élet komoly, nagyon komoly kezd lenni. A mit oly forró lélekkel, annyi ifjui rajongással reméltem, vártam, hittem — egy szebb magyar haza. ez nincs és tán nem is lesz soha. Minden ember beszél, beszél és ismét beszél és megnyugszik ebben; azt hiszi, teljesítette kötelességét; de hallgatni mélyen, tűrni némán, el nem árulni a szándokot, de e mellett tenni, készülni, oh erre nem gondol sehol senki. Hagyjuk a fájó képeket! — — —

Várad Febr. 17. 862. „Megbocsáss, hogy ily későn írok neked, azon szivderítő soraid után, melyeket számtalanszor elolvastam és mind annyiszor fogaimat csikorgattam. De hidd el a gazemberek száma nem csak ott lent, hanem itt és mindenütt roppant nagy és nekünk a visszavonatásnál nincs egyéb teendőnk.

Borzasztó sokat szenvedtem Pesten a télen át, mindig beteg voltam, keresni nem tudtam semmit, majd elvesztem mint a legélehetlenebb kutya. Most kissé lábba kaptam és oda is hagytam azt az istentelen Pestet, hol víz, levegő és élet nem egyéb méregnél.

Szerettem volna egyenesen hazáig menni, de nincs pénzem azért meghuzom magam itt Várad környékén, a mig valami úton módon kicinálhatom az uti pénzt.

Én haza megyek, ezen ne csodálkozzál, terveim betegségem miatt és azon böles belátásnál fogva, hogy pénz nélkül az ember semmire sem mehet, meghiusultak. Erre félévre béirattam magam a pesti egyetemre s a jövő hónapban bizonyítványt is kapok erről. Nem törekszem nagyra, a lemondás embere lettem. Szeretném magam Hétfaluban valahol meghuzni, akár mint igénytelen tanító vagy segédpap, akár mint jegyző vagy segédjegyző. Ezért édes barátom, ha van valahol hely, törekedjél, hogy az nékem jusson. Boreásával fontoljátok jól meg a dolgot, én nem tartok semmi becsületes foglalatosságot magamon alólinak. Hozzád vagy melléd is szivesen beállok segédnek, ha szükséged volna még pedig azon föltételek mellett, melyeket te szabsz nekem. A világ itt kiállhatatlan cudar!“

Kevés idő mulva haza is jött nagy betegen, kimerülve minden erejéből. Papp László, türkösi jegyző barátunknál, hol néhány nap mozdatlan feküdt és a legbarátibb szivességgel ápolgatott. összesereglenk hétfalusi barátai az ő ágya körül s látva hogy rövid idő alatt vége szakad ez ifjui életnek, forró könnyeket hullatánk, fájlalván olv erőt eltűnni látni, mely Hétfalunak vagy bár mely barezasági magyar helységnek láng lelkű vezére lett volna. Türkösből haza vitette magát a szülői házba Zajzonba, hol négy hétig szenvedett; innen a brassói bolgárszegi kórházba kívánkozott, hol 2 nap mulva Máj. 15. 862-ben

véget értek szenvedései. A 30 éves ifjú költő bevégezte a szép pályát, itt hagyva magyar hazáját, melynek szerelme megemésztette életét. A brassói magyar hölgyektől megkoszoruzott koporsó köré nagy gyász-sereget gyűjtött össze ifjú költőnk szerzett érdemeinek tudata; s nem vala szem, mely ne ejtett volna könyvet a barczasági magyarság ily roppant veszteségén. Hamvai a bolonnyai ág. hitv. magyarok sirker-tében pihennek. Hantja fölé méltán oda lehetne írni e nagy igazságot:

„Hazám szerelme megemésztett engemet.“

Három emléket emelt ő magának „Magyarok kürtje“, „Kordalok“ és „Börtöndalok“ czimú zsenge munkáiban; ezek hangosan hirdetik, hogy a hétfalusi magyar is tudja szeretni hazáját. Zajzoni Rab István elhunyt a jó darab ideig kipótolhatatlan e vidékre nézve. A brassói szász gymnasium majdnem egy időben három magyar fiut nevelt, kik nem ivásban, kártyázásban keresték a dicsőséget, hanem a fenmaradt időt priváttanítás által megszerzett 2—3 száz új forint értékű magyar könyvek olvasására s így a magyar nyelv tanulására fordították. Politikai elvök talált itt elég ellenzékre, de azért bátran kikeltek mind azon más ifjú tanuló-társok ellen, kik a magyar nemzet dicsőségét homályba akarták borítani.

Imé érts magyar nemzet! hozzád kiált sirjából Rab fiad: „ne sajnálj a Sepsi-Szentgyörgyi ref. gymnasiumon oly alapítványt tenni le, melyen hétfalusi és más barczasági magyar fiuk ingyen nyerhessék meg kiképeztetésüket s a küzdő hazafiak száma e népfajból is növekedjék. Hidd el, betett tőkéd harmincz, hatvan, száz-annyi kamatot fog adni magyar hazánknak.“

Bácsfalu, Márczius 6. 863.

Bortsa Mihály ev. pap.

Közli: *Dr. Erdélyi Pál.*